

درخت نمادین در بناهای آیینی مازندران و گیلان

محمد اعظم زاده (عضو هیات علمی دانشگاه مازندران)

مریم رحیمی (کارشناسی ارشد هنر اسلامی)

موسسه آموزش عالی مازیک
غیردولتی غیرانتفاعی

انتشارات مازیک

سرشناسه	:	اعظم‌زاده، محمد، ۱۳۴۷ -
عنوان و نام پدیدآور	:	درخت نمادین در بناهای آیینی مازندران و گیلان/ محمد اعظم‌زاده، مریم رحیمی ؛ [برای] موسسه آموزش عالی مارلیک نوشهر.
مشخصات نشر	:	تهران: مارلیک، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	:	۱۰۴ ص.
شابک	:	978-600-5284-28-7
وضعیت فهرست نویسی	:	فیپا
موضوع	:	درخت‌ها — فرهنگ عامه
موضوع	:	فرهنگ عامه — ایران — گیلان
موضوع	:	فرهنگ عامه — ایران — مازندران
موضوع	:	گیلان — آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
موضوع	:	مازندران — آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
شناسه افزوده	:	رحیمی، مریم، ۱۳۴۷ -
شناسه افزوده	:	موسسه آموزش عالی مارلیک نوشهر
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۳ ۴۵۳ الف/۷۸۵ GR
رده بندی دیویی	:	۳۹۸/۳۶۸۲۱۶
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۷۳۶۳۳۴

این اثر، مشمول قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است، هرکس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف (ناشر) نشر یا پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

انتشارات مارلیک

www.marlikart.com

نام کتاب : درخت نمادین در بناهای آیینی مازندران و گیلان

مولفان : محمد اعظم‌زاده ، مریم رحیمی

ناشر : انتشارات مارلیک

تیراژ : ۱۰۰ نسخه

نوبت چاپ : اول / ۱۳۹۳

بها : ۸۰۰۰ تومان

شابک : ۷ - ۲۸ - ۵۲۸۴ - ۶۰۰ - ۹۷۸

پیشگفتار..... ۹

مقدمه..... ۱۱

فصل اول: درخت در جهان اساطیری، ادبیات، ملل و ادیان

واژه درخت..... ۱۳

درخت در جهان اساطیر..... ۱۳

پیشینه و مفهوم درخت در ادبیات ایران و ملل..... ۱۸

مفهوم درخت در ادیان و کتاب‌های آسمانی..... ۲۴

انواع درخت و معادل تصویری آن..... ۳۰

درخت مقدس..... ۳۰

درخت زندگی..... ۳۲

درخت واژگون..... ۳۷

درخت کیهانی..... ۴۰

فصل دوم: فرهنگ و آداب و رسوم مردم مازندران و گیلان پیرامون

مفهوم درخت

در خصوص واژه مازندران..... ۴۳

ویژگی فرهنگی و آداب و رسوم خاص مردم مازندران پیرامون درخت و مفاهیم

مربوط به آن..... ۴۵

پیشینه تاریخی گیلان..... ۵۰

ویژگی فرهنگی و آداب و رسوم خاص مردم گیلان پیرامون درخت و مفاهیم مربوط

به آن..... ۵۱

مختصری درباره طرح نمادین درخت و تنوع نقشمایه‌های آن در دست‌بافته‌های اقوام

ایرانی..... ۵۴

فصل سوم: نقشمایه‌های درخت نمادین در مازندران و گیلان

نقش نمادین درخت و مفاهیم آن در استان مازندران..... ۵۷

نقش نمادین درخت و مفاهیم آن در استان گیلان..... ۷۵

سخن آخر..... ۹۰

فهرست برخی از اصطلاحات..... ۹۲

منابع..... ۹۵

نمایه..... ۱۰۱

www.ketab.ir

پیشگفتار

درخت جاودانه، درخت پاکیزه، درخت حیات، درخت کیهانی و آن گیاهانی که مقدس بوده‌اند، همه این واژه‌ها روزگاری معنا داشته و هنوز دارند. مردم این سرزمین براین باورند که اعتقاد به درخت، اعتقاد به زیستن است و باور به آن، باور به سرچشمه‌ی حیات معقول.

ایرانیان بنا به باورشان، همیشه خواهان زنده کردن زمین بوده‌اند و همه اقوام ایرانی از جمله اقوام مازنی و گیلانی، با کاشت درخت و ترسیم معادل تصویری آن بر بدنه دیوار بقاع و بناهای آیینی، سنت و اندیشه بزرگان را پاس داشته‌اند/ این سنت تصویری، امروز به امانت نزد ما باقی است و ضرورت صیانت و پاس‌داشت آن امری مهم تلقی می‌شود.

آنچه در پژوهش حاضر مشاهده می‌گردد بخشی از این پاس‌داشت است، یعنی تلاش برای درک و فهم درخت نمادین و حفظ و تداوم این میراث با ارزش. از این‌رو، نگارندگان با توجه به موقعیت جغرافیای و پیشینه فرهنگی مازندران و گیلان، سعی در شناخت آداب و سنن و به دنبال آن شیوه طراحی نقشمایه‌های مربوط به درخت می‌باشند. فصل‌های این کتاب در راستای هدف تحقیق پدید آمدند که عبارتند از: مفهوم درخت در جهان اساطیری، ادبیات ایران و ملل و معادل تصویری این مفاهیم، مختصری از ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی و اعتقادی مردم این نواحی و شیوه گزینش طرح‌ها در قالب چکیده‌نگاری و نقش‌های واقع‌گرایانه، و این که مفهوم درخت نمادین در باور مردم چگونه تصور شده است و هنرمندان خوش ذوق، این تصور عامیانه را چگونه تصویر کرده‌اند و نیز میزان کمیت و کیفیت نقش‌های بومی و غیر بومی با مطالعه کتاب آشکار خواهد شد. امید است مطالب پیش رو، علاوه بر آشنایی خوانندگان به سنت گذشتگان، آنان را در پاس‌داشت درخت که امروزه امری ضروری است، یاری رساند.

محمد اعظم‌زاده

مقدمه

در اعصار گذشته، ایرانیان درخت را همواره مقدس شمرده و آن را تجسم انسان نیکوکار می پنداشتند. از این رو، کاشت درخت در زمین پر وسعت، نشان حیات و سرزندگی تلقی می شد. در باور مردم ایران زمین، درخت مجموعه ای از کیفیت جسمانی و روحانی بود. اعتقاد و احترام به مظاهر طبیعت - که نشأت گرفته از مهر خداوندی است - نزد مردم این دیار به ویژه مردم نواحی شمال کشور جایگاه ویژه ای داشته است. در مازندران و گیلان، اعتقاد به نیروی کیهانی درخت به قدری بود که آن را بر دیوارها، درها، سقف خانه ها و بناهای آیینی و حتی بر دستبافته ها و سنگ گورها ترسیم می کردند و مردم بر این باور بودند که درخت نماد نیرومندی، زاینده گی و مانایی است از این رو، جوهر این نیروی حیات بخش را در بطن زندگی جاری می کردند.

برای مردم مازندران و گیلان، احترام به درخت به ویژه درخت کهنسال به قدری بوده که این گیاه مقدس را در کنار بقعه ها و بناهای آیینی کاشته و از نیروی شفابخش آن بهره برده و طرح های نمادین آن را به شیوه ای خلاق نقش می کردند. قطعاً درک مفاهیم در طراحی این نقوش، قابل توجه و لذت بخش است. در تحقیق پیش رو مفهوم نقشمایه ها کنکاش می گردد. حضور نقشمایه درخت در قالب طرحی نمادین و درک و شناخت طراحی از درختبه ویژه درخت سرو از اهداف اصلی این پژوهش است. ضرورت اهمیت به این موضوع برخاسته از پیشینه ای است که این دو خطه در خود پرورانده است یعنی جهان اساطیری - که مازندران و گیلان سهم عمده ای در شکل گیری آن دارند و حضور اندیشمندان و معتقدینی که پا بر این خطه نهاده اند.

در نوشتار پیش رو، هیچ رویکرد خاص و نظریه ای مورد تاکید نیست بلکه نگارندگان بر اساس تحقیق میدانی و کتابخانه ای، باورها و اعتقاد مردمی را پر رنگ جلوه داده اند. روش تحقیق، توصیفی، تاریخی و تحلیلی است و کنکاش اصلی پژوهش، پیرامون پاسخ به مفهوم جنبه های نمادین درخت و نقوشی است که توسط هنرمندان عامیانه ترسیم شده اند. نتایج این تحقیق که طی مدت دو سال به دست

آمده صرفاً بر اساس اطلاعات و داده‌هایی است که تحلیل و بررسی شده‌اند. امید است ارائه مطالب قطعی و احتمالی در بیان واژه‌ها، بر وسعت نگاه مخاطب بیفزاید.